

מקרא או לשון חכמים", אך הספר הגיע לידי מעטים ורישומו—חרף חשיבותה הגדולה של הסוגיה בה הוא עוסק—קלוש היה, הן בספרות הבלשנים הן בקרב מורי-לשון, עורכים וכיו"ב. המהדורה של שנת תשי"א היתה לקויה במידה רבה בחלקה התיאורטי, אך מאלפת בשל תרגילי התרגום שהובאו בה—מלשון-המקרא ללשון-המשנה ולהיפך. בלשנים וסתם חובבי-לשון חיפשו את הספר בחנויות-הספרים (ואף בספריות הציבוריות) ולא מצאוהו; ואלה מהם שזכו והשיגו את הספר—ייחלו לראותו במהדורה מחדשת, בה יורחב הדיון הדיקדוקי ואף יתוקן לאור מימצאי המחקר החדש של לשון-חכמים.

עתה באו אלה כאלה על סיפוקם. גירסתו החדשה של הספר—שכרכה השני עתה-זה הופיע—הורחבה, והושקעו בה ידיעה ומאמץ כבירים. שם הספר תוקן קימעה (תיקון קטן אך מהותי), ובצדק לא צוין כי שני הכרכים שלפנינו הנם מהדורה שניה של ספר קודם, כי על כן זהו ספר חדש בשל היקפו ובעטיים של השינויים והתוספות הרבים שהוכנסו בו.

הכרך השני—שיצא, כאמור, באחרונה—רובו דיקדוק, אל-גכון: עימות דיקדוקי בין שני הרבדים הלשוניים, בשיטה סינפוטית. כאן תמצא דיון-מעמט בשינויי כתיב ובצורות המלים, יידוע ושלילה, ענייני תחביר וסדר מלים. פרק מעניין במיוחד (בעיקר לאלה הכותבים עברית) הוא הפרק הנקרא "ניסוח של סיפור מעשה" (עמ' 567 והלאה), בו הוצגו דרכי הניסוח האפייניים בשתי החטיבות כאחת.

כללי הדיקדוק לא ניתנו בספר בצורה סכימאטית, עמוסת-מונחים ויבשה, אלא עיקרם של פרקי-הדיקדוק הוא שפעי-שפעים של דוגמות, שאותן אסף המחבר בשקידה מן המקורות השונים. בזכות כך נוח הספר ל-קריאה אף למי שלא עסק בדיקדוק מימיו.

בסוף הכרך הזה באה ה"סופריה", הלא היא חטיבת תרגילי-התרגום בין שני הרבדים הנתונים. מובאים עשרות פרקים ורסיסי-פרקים מן המקרא ומן המשנה, ולעומתם תרגומם בלשון האחרת, אנב הפניית הקורא

נים נוצרים (ותלמידיהם היהודיים) בחוץ-לארץ.

בספר שלפנינו, "פרקי לשון", נקבצו 88 מאמרים, ישנים עם חדשים, ארוכים עם קצרים, ונוסף עליהם פרק של זוטות ("קצ"רות") הכולל 26 הערות ורסיסי-מאמרים. החומר שבספר (שנערך והוגה בחלקו בידי המחבר אך ראה אור לאחר מותו) מציג את מלוא קשת הנושאים שבהם התעניין ילון. המאמרים סודרו בספר לפי תאריך הופעתם המקורית ולא לפי חטיבות הלשון, ואפייני הדבר לגישתו העיקרונית של ילון, הרואה את העברית בחינת מיקשה אחת. רבים מן המאמרים קוצרו ועובדו, ונוספו עליהם אפניות-הדדן ומפתחות המקשרים בין הפרודות השונות ומעניקים להן צורה ושלמות אורגאנית.

כמובן, עיקר שימושו של הספר הוא לבלשן ולתלמיד-הלשון, אולם כל קורא המתעניין בלשון העברית, בתולדותיה כבימצבה הנוכחי, עשוי למצוא ענין בספר זה ולהתרשם מחריפותו של המחבר, מעמקותו ומתמציותו (סגנונו של ילון הוא טלגרפי ממש, ועם זאת עשיר ואישי מאין כמוהו). שיטת הרצאתו אינה מתהדרת במונחי-דיקדוק רבים, ורישומה של הבלשנות המודרנית—הסטרוקטוראלית, הגנרטיבית וכיו"ב—אינו ניכר כלל. עם זאת, אין ילון סומך רק על בקיאותו במקורות העבריים והארמיים. הוא מגלה בקיאות עזת-רושם בספרות המחקרית של הבלשנות השמית במערב, ורבת-רושם היא גם שליטתו בלשונות שמיות מלבד הארמית והעברית (אף כי ספק אם היתה לו שליטה של ממש בלשון הערבית). הקצרה: חריפות הבאה בצמיצום ובצינעה—וחדש בקנקן ישן.

לשון מקרא ולשון חכמים

לפני כעשרים שנה הופיעה המהדורה הראשונה של ספרו של אבא בנדויד, "לשון

* אבא בנדויד: לשון מקרא ולשון חכמים (כרך שני: דיקדוק ותרגילי סגנון); הוצ' דביר, 1971 עמ'.

חוקרים מובהקים. הוא מכון לציבור ה-
רחב, ולכן כתיבתו בפרטות ולא בריכוז
מקצועני.

אך יצוין כי דווקא היקפו הגדול של הספר,
על שני כרכיו, ודווקא שפע הדוגמות שנאצרו
בו, עלולים להיעשות עושר-השמור-לבעל-יד
לרעתו. השימוש בספר בצורתו הנוכחית
(המפוצלת וכבדת-המשקל) לא קל יהיה על
המעייין שאינו מקצועי אלא לאחר שיקרא
הלו את הספר בכללותו וילמד להכיר את
מבנהו, שיטתו וסמליו. לדעתנו, ייטיב בנ-
דויד לעשות אם יוציא עתה מהדורה שלישית,
מקוצרת ומרוכזת, נוחה לשימושו של הקורא
הממוצע.

ש. פ.

הכליפות הערבית

ייבגני אלקסנדרוביץ' בילאייב היה מגדולי
המזרחנים הסובייטיים. בצעירותו פעל במס-
גרת "ארגון הכופרים הלוחמים" והוצאת-
הספרים שלה, שמגמתם היתה להילחם בדת,
ובמחקריו מן הימים ההם השתדל "לחשוף
את השרשים הסוציאליים של האסלאם" וכן
"לגלות את האינטרסים החמריים, המסתת-
רים מתחת לערפל של המיתולוגיה והמיסטי-
ציון הדתי". הוא היה חוקר ומרצה להיס-
טוריה ולכלכלה של ארצות המזרח התיכון,
ובנושאים אלה פירסם כ-150 חיבורים וערך
כ-30 עבודות אחרות. חיבורו האחרון והגדול,
שפורסם לאחר מותו בשנת 1964, היה על
"הערבים, האסלאם והכליפות הערבית ברא-
שית ימי הביניים".

פרקי הספר הם: (1) ערב והערבים במאה
החמישית והששית לספירה (גיאוגרפיה
ואקלים, כלכלה וחברה, מבנה שבטי, אמר-
נות בימי "אל-ג'אהליה" [הבערות], התקופה
בה לא ידעו את דת האמת); (2) מקורות

אל סעיפי-הדיקדוק הנוגעים בדבר. לא
למותר הוא להביא כאן לפחות דוגמה אחת
מתוך "תרגילים" אלה. הנה קטע שלשונו
לשון-חכמים (תלמוד בבלי, שבת יב דף ב—
ובספרו של בנדויד מובא הקטע ותרגומו זה
מול זה בע' 403):

"לא יקרא לאור הנר"—שמא יטה. אמר ר'
ישמעאל: אני אקרא ולא אטה. פעם אחת
קרא וביקש להטות; אמר: כמה גדולים
דברי חכמים, שהיו אומרים: לא יקרא
שמא יטה. רבי נתן אומר: קרא והיטה
וכתב על פנקסו: "אני ישמעאל בן אלישע
קריתי והיטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית
המקדש אביא חטאת שמנה".

והרי תרגומו של הקטע ללשון המקרא,
מעשה-ידיו של בנדויד:

ולא תקרא באור הנר פן תטה. ויאמר
ישמעאל: אנכי אקרא ולא אטה. ויהי היום
ויקרא-קרא—ויבקש להטות, ויאמר: מה
גדלו דברי חכמים האומרים: לא תקרא
פן תטה. ונתן אמר: קרא-קרא וגם הטה-
היטה ויכתוב על לוחו לאמור: "אנכי
ישמעאל בן אלישע קראתי ואט את הנר
בשבת, לכן בהיבנות בית ה' (או: והיה
כי יבנה בית ה') והבאתי חטאת בריאה".
כאמור, הקורא, ובעיקר זה שאינו מקצועי,
יכול ללמוד הרבה מתוך אלפי הדוגמות
המובאות אף מחוץ לקטעי התרגיל; גם
המפתחות המפורטים שבסוף הספר יעמדו
לו למעייין בשעת חיפוש אחר תופעה דיקדו-
קית או מילונית. ולבסוף: בביטנות הפריכה
מודבקים שני תרשימים מאירי-עיניים—
האחד מפרט את ספרי ההלכה והאגדה לפי
זמני חיבורם ועריכתם המשוערים וביקתם
זה לזה; והשני, מפת המעברים והדיקדוקיים
בגזרות הפועל בתוך המקרא ומלשון-המקרא
ללשון-חכמים (מפה זו תהיה בת-שימוש
אך-יורק לאוהבי-דיקדוק מושבעים!).

זהו ספר שרבים-רבים יודקקו לו מעתה
והלאה, ככל שתתרחב לשוננו ותקיף ציבור
רחב יותר של דוברים-קוראים-כותבים. ה-
ספר אינו כתוב כספר-מחקר, וחסרים בו—
במתכוון—אותם בירוים, אפאראטים וביב-
ליוגרפיות המאפיינים את כתיבתם של

* E. A. Belyaev, *Arabs, Islam and the Arab Caliphate in the Early Middle Ages*. Translated from the Russian by Adolphe Gourevitch. Israel Universities Press, Jerusalem, 1969. 264 p.